

Etik i din yrkesroll

ATT UTFÖRA UPPDRAGET KONTROLL PÅ BÄSTA SÄTT

Hur kan etik vägleda mig i jobbet?

Vad är egentligen vårt gemensamma kontrolluppdrag? Hur långt sträcker sig mitt ansvar när en företagare vill ha extra stöd? Vad gör jag om en företagare bemöter mig illa? Och hur kan jag tänka för att komma fram till bra beslut?

Det finns flera dimensioner i hur man utför kontroll på ett bra sätt, där etik är en viktig del. Därför kan du läsa om grunder och riktlinjer för etik i yrkesrollen här. Det handlar om hur du kan använda dig av etik i din arbetsvardag. Hur du kan resonera och handla i olika situationer.

Etik i yrkesrollen är en del av god kontrollsed. Det i sin tur är en hjälp för myndigheterna och alla oss som arbetar här att genomföra uppdraget offentlig livsmedelskontroll på bästa möjliga sätt.

Här får du fördjupad kunskap om fyra delar i att ha ett professionellt arbetssätt. I slutet av texten finns fem exempel på etiska frågeställningar.

Förhoppningsvis ska allt detta göra frågan om etik i din yrkesroll mer konkret och inspirera till reflektion, diskussion och en medvetenhet om etik i ditt arbete.

Vad är god kontrollsed?

Livsmedelskontroll är en viktig samhällsfunktion. Du som inspektör har ett ansvar – mot konsumenterna som ska skyddas, företagen som ska kontrolleras och samhället i stort.

Den komplexa vardagen ställer stora krav på dig som inspektör då du utför kontroll, du ska göra juridiska bedömningar och ställs samtidigt inför de psykologiska avvägningar som behövs för att agera i olika situationer.

De utmaningar som uppstår när kontroll utförs kan inte alltid regleras i detalj. Du som inspektör befinner dig i ett fält mellan en mera rationell värld av regler och en mer dynamisk och mindre förutsägbar verklighet som mötet mellan

människor innebär. Här behöver du ta hänsyn till de etiska aspekterna i yrkesrollen.

God kontrollsed handlar om hur myndigheterna och alla vi som utför uppdraget offentlig livsmedelskontroll ska göra det på bästa möjliga sätt. Det ger inte facit till alla bedömningsfrågor men däremot exempel på hur du som inspektör kan resonera för att komma fram till ett bra beslut. På så sätt ska god kontrollsed vara en hjälp och en viktig del av hur vi förverkligar vårt samhälleliga uppdrag och den myndighetsutövning som är kopplad till det.

Kärnan i god kontrollsed är att kontrollen ska vara tydlig, rättssäker, enhetlig och likvärdig, verkningsfull, riskbaserad, systematisk och objektiv. Allt för att de livsmedel som produceras och slutligen hamnar på konsumentens matbord ska vara säkra.

Varför är etik viktigt i vårt jobb?

Etisk vägledning för arbetet har flera fördelar. Det ökar uppmärksamheten på de etiska problem du som yrkesverksam ställs inför, skapar klarhet om normer för yrkesområdet och kan vara en utgångspunkt för diskussioner om arbetet. Det bidrar också till att stärka yrkesidentiteten och påminner om att du som yrkesutövare företräder en profession.

Etiska problem kan hämma yrkesutövningen, försvåra yrkesrollen och vara en börda för enskilda yrkesutövare. Det kan finnas lojalitetskonflikter mellan till exempel kontrolluppdraget och andra uppdrag och resurser kan saknas för att göra det man anser vara rätt.

Det finns också mera professionella risker, att man blir allt för omhändertagande (sympati) för dem man möter, eller motsatt kallsinnig. Båda de situationerna innebär att man inte utför arbetet professionellt och med god etik.

Etisk medvetenhet är särskilt viktig i yrken vars arbete kan ha djupgående inverkan på människors liv och villkor, alltså i verksamheter som utövar makt i någon form. Den enskilde kan vara i

ett underläge som ibland är mycket påtagligt. Lagstiftningen ger viktiga principer och normer, och yrkesutövarens värderingar och handlande behöver vara i samklang med dessa.

Det gäller såväl på individnivå, att du som enskild inspektör handlar utifrån lagstiftarens intentioner, som på kollektiv nivå, att professionen har ett gemensamt förhållningssätt som säkerställer en nivå av likvärdighet och rättssäkerhet.

Vad menar vi med etik?

Etik är inte ett helt enkelt begrepp. Förenklat handlar det om vad som är gott och ont eller rätt och fel.

Studiet av etik brukar delas in i olika underområden – till exempel normativ etik och tillämpad etik. Den normativa etiken har till uppgift att formulera hållbara moralprinciper. Den tillämpade etiken är hur principerna används för konkreta etiska problem, till exempel yrkes-specifika koder.

Den här texten kan ses som "tillämpad etik", det vill säga hur vi kan använda etik i praktiken i jobbet.

"Myndigheter ska bygga på och understödja demokrati, mänskliga rättigheter och rättssäkerhet samtidigt som de utför sitt uppdrag effektivt. Detta ställer krav på den enskilda tjänstemannens kompetens såväl som på myndighetsledningens arbete med att organisera och styra verksamheten."

- ur Statlig värdegrund

Fyra delar i vår professionella hållning

Yrkesrollen inspektör ska präglas av en professionell hållning. Det innebär att ständigt sträva efter att det ska vara uppdragets syften och mål som ska styra arbetet, inte de egna behoven, känslorna eller impulserna.

I en professionell hållning ingår också att respektera de personer vi möter i kontrollen och ta hänsyn till deras behov och förutsättningar så långt det är möjligt. Men inte på sådant sätt så att det blir otillbörlig påverkan, det vill säga att man tar hänsyn till sådant som inte har med saken att göra eller att man blir offer för andras påtryckningar. Ett professionellt förhållningssätt kräver kunskap, självkännedom, empati och ett mått av självdisciplin.

När det gäller professionell hållning i myndighetsutövning behöver man ta särskild hänsyn till att förhållandet mellan yrkesutövare och de enskilda inte är jämlikt. De befogenheter som samhället gett yrkesutövaren i uppdraget ger en viss formell makt. Den makten ska brukas, men får aldrig missbrukas.

Det är viktigt att vara klar över både sin egen roll och andras roller. Inte låtsas att uppdraget och rollen är något annat än det är. Exempelvis inte framställa sig själv som kompis, vän eller något annat utanför uppdraget.

Professionell hållning inom god kontrollsed innebär att förverkliga vårt uppdrag, värna din integritet, visa andra respekt och skapa tillförlitlighet.

1. Förverkliga vårt uppdrag

Uppdraget offentlig livsmedelskontroll definieras i livsmedelslagstiftningen, framför allt i förordningarna (EU) nr 178/2002 och 2017/625.

Genom lagstiftningen ställer samhället krav på alla aktörer som släpper ut livsmedel på marknaden. När de följer reglerna skapas trygghet för samhälle och konsumenter.

Den offentliga kontrollen definieras som verksamhet som utförs av behöriga myndigheter för att verifiera om företagen följer lagstiftningens bestämmelser. Livsmedelskontrollens uppdrag är därmed att granska verksamheter. Att verifiera betyder utreda eller undersöka för att skaffa belägg om lagstiftningens krav uppfylls eller inte. Beläggen ska vara objektiva så att grunden för bedömningar blir saklig och beslut välmotiverade.

Om lagstiftningen inte följs ska myndigheterna vidta de åtgärder som behövs för att företagen ska rätta till det som inte är korrekt.

Ytterst handlar kontrollen om att lagstiftningens syften och mål uppfylls. Det är tydligt att livsmedelslagstiftningen sätter konsumenterna i centrum. Dessutom syftar lagstiftningen till att skapa en fungerande marknad med lika konkurrens.

Inspektörens speciella roll

Vem som helst kan inte utföra offentlig livsmedelskontroll, eller tvinga någon annan att följa livsmedelslagstiftningen. Den som är inspektör har särskilda rättigheter inom sitt område, och rätt att fatta vissa bindande beslut. Det innebär att den som beslutet är riktat till måste följa det, och att myndigheten har verktyg med vars hjälp beslutet kan realiseras även om denne inte vill det.

Men en inspektör får naturligtvis inte göra vad som helst, eller fatta vilka beslut som helst. Inspektörens befogenheter är helt beroende av vad reglerna säger. Du får exempelvis inte ställa krav, och meddela beslut, som inte har sin grund i lagstiftningen.

Helhetssyn och samverkan

Uppdraget offentlig livsmedelskontroll delas av många och varje myndighet och inspektör är en "kugge" i ett större maskineri. Därför går det inte att bara tänka på sig själv eller den egna myndigheten eller ens det egna landet. Grundläggande värden i god kontrollsed ska vara helhetssyn och samverkan.

Det betyder att varje inspektör och chef i livsmedelskontrollen ser sitt arbete som en del i ett större uppdrag. Insikten att andra kan behöva mig, och att jag kan behöva andra, ska präglade arbetet hos såväl enskilda inspektörer som hur myndighetsledning organiserar och styr sina verksamheter. Var och en bidrar i möjligaste mån till bland annat informationsutbyte och med kontrollinsatser för att "det större uppdraget" ska bli utfört.

2. Värna din integritet

I jobbet som inspektör kan du ha ett personligt tilltal men behöver också värna om din integritet. Professionell integritet förklaras i uppslagsverk och ordlistor bland annat som:

1. Helgjutenhets, vilket innebär att veta sitt mål och kunna handla efter sin övertygelse och stå emot påfrestningar.
2. Förmåga att handla rättrådigt oberoende av yttre påtryckningar.
3. Offentliga personers förmåga att utöva sin makt (inflytande) på sådant sätt att de inte låter sig påverkas av egna intressen och/eller korrumpas.

Livsmedelskontrollen bygger på samhällets tillit och yrkesutövningen fordrar ett stort yrkesansvar. Grundläggande krav är legalitet, objektivitet, saktighet, likabehandling och proportionalitet.

I egenskap av företrädare för en myndighet har du som yrkesverksam alltid en skyldighet att överväga vilket stöd i lagstiftning som finns för den tjänsteåtgärd som ska vidtas. Att inte följa gällande regler eller fatta beslut utan stöd i lagstiftning innebär att handla i strid med grunderna för det svenska statsskicket.

Du som yrkesutövare ska handla med saktighet och opartiskhet och hålla dina personliga åsikter utanför. En sådan uppdelning kan kännas svår att

göra men är nödvändig för att den offentliga förvaltningen ska fungera enligt principerna i grundlagarna. Godtycke och nyckfullhet har ingen plats i offentlig verksamhet.

En viktig del är att den som företräder myndigheten aldrig agerar på ett sådant sätt att dennes eller myndighetens saktighet och opartiskhet kan ifrågasättas. Den som företräder en myndighet ska inte ens kunna misstänkas för att låta sig påverkas av ovidkommande önskemål eller hänsyn i sitt arbete.

Allt det kräver en hög grad av professionell integritet, en stor del i det är oberoende. Oberoendet föreskrivs och skyddas i formella regler. Det måste också praktiseras i det dagliga jobbet. Det är viktigt för trovärdighet och legitimitet.

Oberoende innebär att stå fri gentemot den som granskas och att självständigt och objektivt granska och bedöma. Ett absolut oberoende finns troligen inte eftersom alla är individer i ett samhälle och i ett socialt sammanhang med kontakter och relationer. Men för trovärdighet och legitimitet måste oberoendet vara, och uppfattas, som tillräckligt. Myndigheter och enskilda inspektörer måste ha förmåga att hantera bindningar eller annat som kan påverka oberoendet. Det är också viktigt att omgivningen har tilltro till den förmågan.

FORMELLT OBEROENDE

- Jävsregler
- Rätt till tillträde och information
- Krav på opartiskhet och fri från intressekonflikter
- Initiativrätt

ATT GÖRA SIG OBEROENDE I PRAKTIKEN

- Ha integritet
- Vara självständig
- Agera objektivt
- Vara saktig
- Vara omutbar
- Aldrig medverka till vänskapskorruption

Oberoende i praktiken tar sig uttryck i självständighet och objektivitet. Med ditt agerande gör du ditt oberoende synligt och trovärdigt för företagen. Det handlar om att ha förmågan att genomföra sin granskning och bedömning sakligt och lagenligt samt att bortse från ovidkommande hänsyn. Du som yrkesutövare ska förhålla dig självständig gentemot dem som kontrolleras, oberoende av andra intressenter, bland annat genom att:

- välja vad som ska kontrolleras
- välja tid, plats och tillvägagångssätt för kontrollens genomförande, och
- göra bedömningar, fatta beslut och framföra dessa.

För att värna oberoendet måste det råda en viss distans mellan den som kontrollerar och den som blir kontrollerad. Det är viktigt att gränsdragningen i ansvar och roller är tydlig. Kontroll kan i viss mån stödja den som kontrolleras men ska aldrig göra sig till en del av företagets ansvar, drift och verksamhetsutveckling. Kontrollen jobbar inte åt företagen eller åt enskilda aktörer.

3. Visa andra respekt

I allt arbete med människor är respekt för individen en viktig grundinställning. I myndighetsutövning är det också en skyldighet som regleras i grundlag:

”Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet”.

En grundläggande inställning är att varje människa är unik, att människor är experter på sina egna liv och att de har förmåga och vilja att själva bestämma över sina handlingar, för vilka de också har ansvar. Etisk medvetenhet är särskilt viktig i yrken som utövar makt i någon form. Att ta ansvar för den makt man har, och ta hänsyn till varje människas rättigheter, är att visa respekt för den enskilde.

En viktig del av respekt för den enskilde är hur vi kommunicerar. Att skapa en bra dialog är grundläggande för effektiv kontroll. Det stärker ömsesidig kunskap och förståelse och bidrar till yrkesrollens, yrkesutövarens och hela kontrollens legitimitet.

Att visa respekt är bland annat att se och lyssna till den andre, visa empati och inkludera. Ett gott bemötande handlar om att den enskilde känner sig förstådd, inte utlämnad eller förbisedd. Empati betyder inläggande eller inlevelseförmåga, förmågan att ha insikt i den andres känsloläge. Empati ska inte förväxlas med sympati, som betyder välvillig förståelse, känsla av gillande eller tillgivenhet. Empati är en tillgång, sympati kan vara ett hot mot rättssäkerhet och yrkesutövningen.

Som yrkesutövare i livsmedelskontrollen ska vi visa respekt för människors tankar och värderingar även om vi i vår yrkesroll inte alltid har möjlighet att tillgodose deras önsknings, eller om deras värderingar och tankar inte stämmer överens med våra egna. Att visa respekt innebär bland annat att låta människor få yttra sig, tala till punkt utan att bli avbrutna, lyssna aktivt till vad de säger och inte bemöta med ironi, nedlåtande uttryck eller nonchalans.

I möte med aktörer visar vi respekt genom att utgå från att de kan lösa sina egna problem. Att låta dem ta det ansvar som de faktiskt har är att hantera dem som ”vuxna”, medan att inte tro på deras förmåga, ta över deras ansvar genom att ge lösningar och ”tala dem till rätta” är att förminska dem.

Att visa respekt är också att anpassa sitt språk så att personen vi talar med förstår, ge tydliga och klara besked och att hålla överenskommelser. Respekt är att inte särbehandla, varken positivt eller negativt. Lika fall ska behandlas lika. Rättvisa och konsekvens ska råda.

Respekt för den enskilde kan också visas genom öppenhet. Som yrkesverksam i livsmedelskontrollen eftersträvar man öppenhet och delaktighet genom kommunikation när man genomför kontrollprocessen.

Ytterligare ett sätt att visa respekt för den man kontrollerar är att ha tillräckliga kunskaper om den aktuella typen av verksamhet samt att vara tillräckligt förberedd.

4. Skapa tillförlitlighet

Tillförlitlighet och förtroende är avgörande för kontrollens, yrkesrollens och den yrkesverkssammes legitimitet. Förutom en gemensam syn på vårt uppdrag är en grundläggande faktor hur vi i handling utför uppdraget – genom lämpliga, enhetliga och tydliga arbetsätt. Då skapas förutsättningar för både en stark yrkesidentitet och tillförlitlighet.

Därför är ett fundament i god kontrollsed själva kontrollprocessen. Kontrollprocessen och god kontrollsed utmärks därmed av samma kvaliteter: kontrollen ska vara tydlig, rättssäker, enhetlig och

likvärdig, verkningsfull, riskbaserad, systematisk och objektiv.

När vi är tydliga i våra arbetsätt och handlar konsekvent blir den offentliga kontrollen begriplig. När företagen upplever kontrollen som förutsägbar blir den också mindre suspekt eller hotfull.

Tillförlitlighet skapas inte automatiskt. Ett professionellt förhållningssätt som genomsyras av god etik i handling är avgörande för att mottagaren ska känna tillit.

Kännetecknen på bra kontroll

Under 2018 genomfördes en rad workshops om god kontrollsed. Här bidrog deltagarna med exempel i stort som smått på vad som kännetecknar bra kontroll och ett etiskt förhållningssätt när vi arbetar. Reflektera gärna över exemplen och prova att använda dem i din arbetsvardag.

Värna vår myndighetsroll.
Inte mesa, vara professionellt trevliga.

Hantera makten på ett snyggt sätt.

Våga ha förväntningar på aktörer och vara tydlig med dessa.

Trygg i det jag kräver.

Flexibel = kunna möta olika människor på olika sätt.

Kunna ta kommandot.

Lyssna och låta aktören komma med lösningar.

Jag har styrning och sätter dagordningen, aktören tar inte över.

Inte vara småpetiga.

Bra kontroll – metoder varvas och kombineras.

Det är inte företagsovänligt att besluta om föreläggande.

En avvikelse får inte vara ett tyckande.

Fem etiska frågeställningar

Under de workshops som hölls om god kontrollsed 2018 ledde deltagarnas svar, synpunkter och kommentarer till fem konkreta exempel där olika frågeställningar tas upp och etisk vägledning ges.

Alla exemplen innehåller de etiska grundfrågorna "vad är rätt?" och "för vem är det rätt?". I flera situationer finns frågan om var inspektören har, eller ska ha, sin lojalitet. Alltså, vems intressen ska styra hur du som inspektör tänker och slutligen agerar?

EXEMPEL 1 – "För vem eller vilka finns vi?"

EXEMPEL 2 – "Resultatet av kontrollen ska vara win-win, båda ska känna sig nöjda"

EXEMPEL 3 – "Ska vi mäta företag som inte följer reglerna med en annan måttstock?"

EXEMPEL 4 – "Företagaren ser oss som en resurs..."

EXEMPEL 5 – "Kontrollen ska vara förutsägbar..."

"För vem eller vilka finns vi?"

Frågan om för vem vi finns är central när det kommer till vad som är god etik. På så vis är det sunt att den ställs. Men om frågan ständigt återkommer och inte får ett tydligt svar, är det ett problem.

Otydliga eller olika svar på frågan skapar oklarhet inom den offentliga kontrollen. Det leder till olika inriktningar, prioriteringar, ambitioner och arbetssätt. Med andra ord ingen likvärdighet. Det kan också innebära frustration eller osäkerhet hos inspektörer. Dessutom drabbar det dem som berörs av den offentliga kontrollen - företagen.

En viktig yrkesetisk aspekt är att myndigheter och enskilda inspektörer utgår från det uppdrag som samhället ger dem och arbetar i enlighet med det i sin yrkesutövning. Tidigare, under stycket "1. Förverkliga vårt uppdrag" kunde du läsa om den offentliga livsmedelskontrollens uppdrag.

EXEMPEL 1

"För vem finns vi?"

Ett viktigt svar på frågan för vem vi inom livsmedelskontrollen finns är konsumenterna. Livsmedelslagstiftningen är i allt väsentligt en så kallad skyddslagstiftning - skydd för konsumenternas hälsa och intresse. Uppdraget offentlig livsmedelskontroll finns i första hand för att bidra till skydd för konsumenterna.

Andra intressenter är företagen och företagandet. Det är viktigt att slå fast att offentlig kontroll inte är en valbar möjlighet för företagen. Inte heller en tjänst. Men att offentlig kontroll finns och genomförs är ändå till nytta för företag och företagandet. En verkningsfull kontroll upptäcker verksamheter med bristande efterlevnad och agerar för att göra något åt detta. På så vis motverkas illojal konkurrens. En regelbunden offentlig kontroll och ett trovärdigt kontrollsystem är många gånger också en förutsättning för export.

Inte heller för enskilda aktörer är offentlig kontroll valbart. För var och en är kontrollen obligatorisk och de är skyldiga att möjliggöra och underlätta kontrollen. Av den offentliga kontrollen får de svar på om deras verksamhet och varor uppfyller olika bestämmelser. De har också möjlighet att få visst stöd och vägledning.

Det finns ett antal kriterier för bra kontroll, till exempel att den ska vara riskbaserad, verkningsfull och enhetlig/likvärdig. En bra kontroll är bra för samhället, konsumenter, företag, företagare och företagande. En dålig kontroll är inte bra för någon.

Att "leverera" kontroll

Det talas ibland om att vi ska "leverera" kontroll. Den offentliga kontrollens leverans till företagen är att undersöka om verksamhet och varor uppfyller de bestämmelser som kontrollen inbegriper.

Som företagare får man veta vad man behöver ändra genom tydliga krav i beslut. Utöver det har man möjligheten att få stöd genom vägledning i de val man måste göra för att komma till rätta med bristande efterlevnad.

En viktig "leverans" till företagen och företagandet är att den offentliga kontrollen genomdriver krav på efterlevnad. Varje företag ska veta att andra företag (konkurrenterna) kontrolleras, bedöms och hanteras på likvärdigt sätt, också de som ägnar sig åt illojal konkurrens genom att inte spela efter de gemensamma reglerna.

Kontroll – bara att granska?

Ibland kommer frågan om den offentliga kontrollen "bara" ska kontrollera efterlevnad eller om vi också på olika sätt ska främja att reglerna efterlevs. Lagstiftningens syfte med den offentliga livsmedelskontrollen är tydlig:

Det är företagets ansvar att den verksamhet som bedrivs, och att de livsmedel som släpps ut på marknaden uppfyller lagstiftningens krav på säkerhet och korrekt information. Den offentliga kontrollens uppdrag är i sin tur, att för samhällets och konsumenternas skull, undersöka (verifiera) om företagen följer lagstiftningen. Om de inte gör det ska den offentliga kontrollen se till att förändring sker.

EXEMPEL 1

De offentliga kontroller som utförs, oftast på plats i verksamheterna, kan också stärka företagen i sitt ansvar och i sin egen förmåga genom att utföra relevant och korrekt granskning, kommunicera kontrollens genomförande och resultat samt ställa nödvändiga och tydliga krav då avvikelser finns.

Vad enskilda företag får ut av kontrollen varierar:

- Värdet för de företag som både kan och vill bedriva sin verksamhet så att lagstiftningens följs är främst att få det bekräftat genom en oberoende kontroll.
- Värdet för de företag som i grund och botten vill, men som inte i alla delar kan, är att de genom kontroll blir påmind om sitt ansvar och kanske motiverade att lära och på egen hand ta reda på mer. Vid kontroll redogör inspektören för de regler som kontrollen fokuserar på, visar på sakförhållandena i verksamheten och förklarar i vilka delar verksamheten uppfyller kraven eller inte gör det. Företagaren blir medveten om behovet av förbättringar genom tydliga krav på rättelse. I samtal under kontrollens gång kan inspektören vara ett bollplank för att stödja företagaren i sitt ansvarstagande och i sina tankar om hur hen ska agera. Krav ställs i beslut och kan överklagas om företagaren och inspektören är oeniga.
- Aktörer som inte vill göra rätt, eller som är likgiltiga för lagstiftningens krav, upplever troligen ingen nytta av den offentliga livsmedelskontrollen. Nyttan av att utföra kontroll hos dem, och att vidta åtgärder, finns istället hos de företag som utsätts för illojal konkurrens, hos konsumenter som blir lurade eller vilseledda och hos samhället.

Att kontrollera kontra att främja att reglerna efterlevs är med andra ord inte en motsättning. I själva verket är en offentlig kontroll ett sätt att främja efterlevnad - när den utförs målinriktat och verkningsfullt, i bästa möjliga dialog med företagen och anpassas till deras ansvarstagande och ambitioner att följa lagstiftningen.

EXEMPEL 1

Andra uppdrag vid sidan av offentlig livsmedelskontroll

Myndigheter kan ha andra uppdrag vid sidan om kontrolluppdraget. Som exempel anges i förordning (EU) 2017/625 uppdraget "annan offentlig verksamhet". I det inryms olika uppgifter, som att utfärda exportcertifikat. Sådant kan ha stor betydelse för företag och enskilda aktörer.

Det kan även finnas andra uppdrag som också bidrar till att främja regelefterlevnad, som information till blivande eller befintliga företag. Även de uppdragen ska utföras parallellt med kontrolluppdraget. Dock inte som kontroll och inte inom ramen för kontrolluppdraget.

I den här texten fokuserar vi på uppdraget att utföra offentlig livsmedelskontroll och fördjupar oss därför inte mer i andra uppdrag. Det förtjänar dock att tas upp på temat etik i yrkesrollen. Att förstå yrkesrollen i kontrolluppdraget som inspektör är grundläggande för att klargöra vad som är ett etiskt riktigt handlande. För andra uppdrag kan yrkesrollen se annorlunda ut, till exempel att vara mera konsulent eller administratör.

EXEMPEL 1

"Leta fel eller leta rätt?"

En annan frågeställning är om kontrollens och inspektörernas uppgift är att leta efter fel i verksamheterna eller om man ska leta efter belägg som visar på aktörer faktiskt följer bestämmelserna. Svaret är vare sig det ena eller det andra, det är både och.

Den offentliga kontrollens uppgift är främst att verifiera efterlevnad, det vill säga finna belägg för om bestämmelser följs eller inte. Kontrollen ska vara objektiv och saklig, den ska alltså inte vinklas utifrån en förutfattad mening om att företaget säkert uppfyller reglerna eller inte gör det. Inspektören söker helt enkelt sakliga belägg för att sedan dra slutsatsen om en bestämmelse efterlevs eller inte.

Kontroll ska alltid ha ett syfte. Oftast riktas kontrollen mot områden där bristande efterlevnad kan få betydande negativa konsekvenser och innebär en risk. Därför kommer efterlevnad av vissa bestämmelser, varor och delar av en verksamhet kontrolleras oftare och/eller mer ingående än andra.

Att hitta eventuella fel och bristande efterlevnad i de delarna är motiverat och viktigt för att undanröja risker. Det kan kanske upplevas av företag som att kontrollen riktar in sig på att "bara leta fel" men tillvägagångssättet är att utföra riskbaserad kontroll och helt i linje med uppdraget.

Etisk vägledning för god kontrollsed

Inspektören och myndigheterna ska stå upp för uppdraget offentlig livsmedelskontroll, inte låtsas att det är något annat än det är. Att ha en professionell hållning innebär att ständigt sträva efter att uppdragets syften och mål styr det dagliga arbetet.

Offentlig livsmedelskontroll är ett viktigt uppdrag i samhället som vilar på demokratiska beslut. Utifrån uppdraget offentlig livsmedelskontroll är myndigheternas och inspektörens uppgift att granska verksamheter för att verifiera om lagstiftningen följs eller inte.

I de fall lagstiftning inte följs ska myndigheterna vidta de åtgärder som behövs för att företag ska följa reglerna. Den offentliga kontrollens primära "leverans" är svaret på frågan - uppfyller verksamheter och varor bestämmelserna i lagstiftningen? Därför är bra kontroll bra också för samhälle, konsumenter, företag och företagande.

EXEMPEL 2

"Resultatet av kontrollen ska vara win-win, båda ska känna sig nöjda"

När företagaren och jag är överens och skiljs åt i samförstånd.

När jag känner att företagaren och jag har samma mål och syften.

Resultatet av kontrollen ska vara win – win, båda känner sig nöjda.

Att företagare känner att jag inte jobbar emot dem.

Kommentarerna du ser i pratbubblorna kan först verka sympatiska och ha en god intention. Drivkraften i dem är troligen att radera ut intressekonflikter och göra kontrollen mindre konfliktfylld. Genom att undvika det obehagliga får kanske de här förhållningssätten inspektörer att må bra. Kanske finns det också en föreställning om att livsmedelskontrollens varumärke vinner på detta.

Men vad händer när det blir ett mål att "båda ska känna sig nöjda"? Eller när kontrollens resultat ska vara en överenskommelse, konsensus, mellan inspektör och företagare? Och vad händer i så fall om företagare och inspektör inte har samma mål och när behoven skiljer sig så mycket att ingen blir nöjd? Vems mål och behov prioriterar kontrollen då? En central fråga här är att kontrollen inte ska vara en förhandling.

För god etik i yrkesrollen krävs att vi håller oss till vårt uppdrag, värnar vår integritet, visar respekt och är tillförlitliga. Hur går förhållningssätten i det här exemplet ihop med det?

Den offentliga livsmedelskontrollen bygger på bland annat legalitet och objektivitet. Uppdraget offentlig livsmedelskontroll handlar om att verifiera efterlevnad av lagstiftningen samt att med verkningfulla åtgärder få till efterlevnad där sådan saknas. Att utföra det uppdraget är inte att jobba mot företagare, det är att jobba för konsumenternas och samhällets trygghet.

Naturligtvis kan enskilda företag känna och uppleva att lagstiftning och kontroll är mot dem när de inte får göra som de vill. Men det är inget valbart alternativ för företagen, det är gemensamma spelregler som gäller - och gäller lika för alla.

EXEMPEL 2

"Vara överens..."

I kontrollen ska vi eftersträva bästa möjliga dialog mellan inspektör och aktör. Du som inspektör har ett särskilt ansvar att använda samtalet som verktyg för att kontrollen ska vara verkningsfull och för att visa aktören respekt.

Problemet med att sträva efter konsensus och att vara överens om underlag och bedömning är bland annat att det åsidosätter de professionella mål som följer av uppdraget. Att förhandla med varje enskilt företag riskerar även ge mindre likvärdighet. Det finns en risk för att inspektörer låter sig påverkas osakligt, det finns också en risk för att inspektörer argumenterar och övertalar aktörer på ett tveksamt sätt för att "bli överens".

I det sammanhanget är några delar av kontrollprocessens steg särskilt viktiga. Det ena är då inspektören ska stämma av det underlag (fakta) som hen fått fram i sin kontroll (undersökning/utredning). Det kan vara iakttagelser, mätvärden eller utsagor. De ska presenteras för företaget, som också ska få möjlighet att lämna synpunkter på underlaget. Det är i mera formell mening att kommunicera.

EXEMPEL 2

Är företagets synpunkter sakliga och korrekta ska de påverka, och inspektören korrigerar sitt underlag. Är invändningarna inte sakliga eller korrekta så noteras de som invändningar men påverkar inte i sak. Inspektören lyssnar och tar till sig där det är sakligt motiverat, men förhandlar inte.

Det andra är då inspektören ska komma till slutsatsen om bestämmelser i lagstiftning uppfylls eller inte, alltså jämföra underlaget med vad som föreskrivs i bestämmelserna. Slutsatserna ska också presenteras och förklaras (motiveras) för företagaren så att denna får ta del av kontrollens resultat.

Även här ska företagaren få möjlighet att lämna synpunkter och ställa frågor. Om resultatet innebär avvikelser ska företagaren även få möjlighet att ta ställning till hur hen tänker göra för att avvikelsen ska upphöra. Skulle företagaren ogilla eller inte hålla med om inspektörens slutsats att det finns avvikelser så får inspektör och företagare bli överens om att man inte är överens. Ingen förhandling i sak. Företagarens invändningar ska respekteras genom att rätten att kunna överklaga tillgodoses.

"Ha samma mål och syften..."

Vilka mål och syften ett företag har med sin verksamhet ingår inte i livsmedelskontrollens uppdrag att kartlägga. Har företaget intentionen att följa lagstiftningen kommer det att visa sig i kontrollen av verksamheten och av varorna. Om företaget istället inte spelar efter reglerna kommer också det att visa sig i kontrollen.

Att som inspektör prioritera kontroll hos de företag man har lättare att identifiera sig med är inte att arbeta enhetligt och enligt god sed.

Etisk vägledning för god kontrollsed

Inspektören ska kontrollera företag, deras verksamheter och varor objektivt och sakligt, utifrån de mål som har satts upp med utgångspunkt från lagstiftningen. Inspektören har ansvar både inför sig själv och för företaget att vara tydlig med vilka mål och syften hen har med kontrollen. Det stärker inspektören och det ger tydlighet för företaget.

Du som inspektör ska inte förhandla om vad som kommer fram i kontrollen eller om dina slutsatser. Du ska objektivt kontrollera samt självständigt göra en analys och vara trogen dina slutsatser.

EXEMPEL 3

"Ska vi mäta företag som inte följer reglerna med en annan måttstock?"

Bra kontroll kan egentligen bara finnas hos dem som vill bli kontrollerade, mycket svårt hos den som inte vill.

När jag känner att företagaren och jag har samma mål och syften.

Ska vi mäta dem med annan måttstock?

Precis som i exempel två kan förhållningssättet om att ha samma mål och syften verka sympatiskt, välmenande och vara en god intention. I påståendet om att bra kontroll bara kan finnas hos dem som vill, och i frågan om att mäta med annan måttstock är dilemmat mera uppenbart. Även i det här exemplet kan man ana att drivkraften är att ta bort intresse motsättningar och göra kontrollen mindre konfliktfylld. Att undvika det obehagliga känns kanske bra för inspektörer och förenklar för myndigheter men kan inte sägas vara varken etiskt eller professionellt försvarbart för en myndighetsperson.

"Bara hos dem som vill..." och "Ha samma mål och syften..."

Det är tydligt i lagstiftningen att uppdraget offentlig livsmedelskontroll i huvudsak handlar om att verifiera att företagen följer reglerna. Det förutsätter kontroll med ändamålsenliga metoder och tekniker. Alltså ingår det att "gräva" och ifrågasätta.

Det finns företag som inte finner det här som kontroversiellt eller särskilt besvärande, medan det finns andra som upplever det som jobbigt och onödigt att bli kontrollerade. Och visst kan det vara besvärande både att bli granskad och att granska. Men det är vad offentlig livsmedelskontroll handlar om.

Kontrollen blir inte verkningsfull om den anpassas till, och vårt kontrollsystem dimensioneras för, att bara passa de företag som vill göra rätt och som vill bli kontrollerade.

EXEMPEL 3

"Mäta med annan måttstock..."

En konsekvens av att mäta med olika måttstock är att det uppstår olika praxis för kontroll, bedömning och hantering av företagare, en praxis som inte är etiskt försvarbar. Den kan också beskrivas som kontraproduktiv.

Om en myndighet "ger upp" inför verksamheter med dålig regelefterlevnad och bara ställer basala krav är det förstås tvärt emot vad livsmedelslagstiftningen och uppdraget handlar om. På samma sätt ska inte företag med god regelefterlevnad kontrolleras mer ingående bara på grund av att de redan uppfyller de basala kraven.

Verksamheter som inte efterlever reglerna bör vara i myndigheternas fokus för kontroll och verkningfulla åtgärder. Att positivt särbehandla verksamheter med dålig regelefterlevnad går stick i stäv med uppdraget, med kraven på verkningfull kontroll och med kraven på myndigheters objektivitet och likabehandling.

EXEMPEL 3

Etisk vägledning för god kontrollsed

Inspektören och myndigheter ska genomföra uppdraget. Nyttan med den offentliga kontrollen är att den är verkningsfull, vilket bland annat innebär att den förmår hitta bristande efterlevnad hos företag och se till att det åtgärdas.

Likabehandling, legalitet och objektivitet är viktiga delar i rättssäkerheten. Att positivt särbehandla företag med "kontroll- och kravrabatt" för att de inte bryr sig, saknar förmåga eller inte vill göra rätt är vare sig juridiskt eller etiskt rätt. Det går helt emot uppdraget och hör inte hemma i god kontrollsed.

God kontrollsed är att kontrollen av företagare, deras verksamheter och varor prioriteras och dimensioneras efter hur bra företagens följer reglerna. Företag som tar sitt ansvar, har vilja och förmåga och därför bra efterlevnad ska inspektören och myndigheterna ägna mindre uppmärksamhet.

Istället ska mera uppmärksamhet, tid, resurser och insatser läggas på kontroll av företag som är sämre på att följa lagstiftningen. Att fokusera på sådana verksamheter är bra kontroll, till nytta för konsumenter och ett stöd till de företag som tar sitt ansvar och gör rätt.

"Företagaren ser oss som en resurs..."

Vad du ser i pratbubblorna är exempel på frågor som handlar om ansvarsfördelning och roller. Vilket är företagets ansvar och roll, och vilket ansvar har inspektören? Frågorna är en fortsättning på frågan om "för vem finns vi?" i exempel ett.

"Företagaren ser oss som en resurs..."

Att en företagare ser oss som en resurs är naturligtvis positivt. Men vad händer om företag vill ha den "resursen" till något annat än uppdraget offentlig livsmedelskontroll? Förhållningssättet bidrar till en luddigare bild av varför kontrollen finns och riskerar att påverka var inspektörer har sin lojalitet.

Det kan också påverka hur myndigheter dimensionerar, utformar och prioriterar sin kontrollverksamhet. Kanske skapar det även bilden av att "enbart" kontroll inte är tillräckligt, att det måste göras något mer. Det riskerar att skapa press och stress på inspektörer att leverera något för företaget som ligger utanför uppdraget.

Kontrollen och du som enskild inspektör har inte ansvar för om företagaren upplever kontrollen som en resurs. Den offentliga livsmedelskontrollen ska inriktas och utformas för att nå lagstiftningens syften och mål för kontrollen. För att den ska kunna bli en tillgång för företagen kan inte kontrollen vara slutet och "hemlig". Den kontrollprocess som är grunden för god kontrollsed innefattar ett antal steg där företaget i dialog involveras, informeras och ges möjlighet att fråga och diskutera.

EXEMPEL 4

"När jag lyckas få företagaren att förstå..."

I diskussioner om vad som är en bra kontroll återkommer att "få att förstå" och att "förklara" flitigt. Att skapa förståelse är självklart bra att sträva efter men vilket ansvar har du som inspektör för att andra ska ta till sig och förstå?

Inspektörens uppgift är att redovisa vad lagstiftningen kräver och förklara på vilket sätt företaget inte uppfyller kraven. Om företagaren inte vill göra vad lagstiftningen kräver, eller är likgiltig, ska inspektören inte tjata och argumentera utan istället förklara vilka konsekvenser företagarens val får, med andra ord vilka åtgärder som myndigheten får kräva.

En bra nivå

Det finns flera komponenter i god kontrollsed som syftar till att kontrollen, dess inriktning, innehåll och resultat ska bli tydligt för företagen. Att utförandet av kontroll så långt som möjligt byggs på dialog är en grundförutsättning, liksom att inspektörer använder ord och begrepp som är anpassat till den enskilde aktörens förutsättningar.

Viktiga delar i kontrollprocessen är att inspektören inledningsvis anger ett tydligt syfte med kontrollen samt vad och hur kontrollen kommer att gå till. Är inte företagaren bekant med de bestämmelser som kontrollen fokuserar på, presenteras de.

De iakttagelser som görs i kontrollen ska också presenteras och företaget ska ha möjlighet att kommentera dem. Förutom att det kan bidra till förståelse hos företagaren är det i formell mening också att kommunicera underlag för beslut.

Även slutsatsen om efterlevnad, alltså om det underlag man fått fram visar på att bestämmelser efterlevs eller inte, presenteras och motiveras. Företaget ges möjlighet att fråga om något är oklart.

Det ska också vara tydligt om myndigheten kräver att företaget ska göra något med anledning av bristande efterlevnad. Ett sådant krav ska vara ett beslut med tydlig innebörd, som är väl motiverat och ska kunna överklagas. När inspektörer gjort det här har de gjort vad som rimligen kan förväntas när det gäller att förklara för att få företagaren att förstå.

"Se till att företagaren producerar säkra livsmedel..."

Det här förhållningssättet kan vara helt problemfritt men det kan också innebära ett dilemma. Om det görs utifrån det uppdrag som lagstiftningen ger och där inspektören kontrollerar att lagstiftningen efterlevs finns inget att invända. Men om förhållningssättet innebär att inspektören till exempel känner, eller tar på sig, det ansvar som ligger på företaget, eller ställer flera eller mera långtgående krav än vad som följer av lagstiftningen, så är det ett problem.

Det är viktigt att gränsdragningen för ansvar och roller är tydlig. Offentlig kontroll och den enskilda inspektören kan i viss mån stödja men ska aldrig göra sig till en del av företagets ansvar, drift och verksamhetsutveckling. Kontrollen jobbar inte åt företagen.

EXEMPEL 4

"Hur hjälper vi?"

Inspektörer upplever ibland en förväntan på dem att hjälpa. En rad begrepp används för det - hjälpa, stödja, vägleda, coacha och annat. Frågan är vad som är kontrollen ansvar och uppgift i uppdraget offentlig livsmedelskontroll.

Frågan kompliceras många gånger av att det pratas generellt om något samhälleligt uppdrag att "stödja företagen att göra rätt". Exempel på inslag i det är att hjälpa till att starta företag, hjälpa enskilda aktörer, stötta branscher och utveckla export. Otydligheten i det skapar problem för vad myndigheter och inspektörer ska göra inom ramen för uppdraget offentlig livsmedelskontroll.

I fråga om att "hjälpa till" ska vi framhålla den serviceskyldighet som myndigheter och myndighetspersoner har enligt förvaltningslagen. Den skyldigheten ska naturligtvis uppfyllas i god kontrollsed.

Någon kanske tänker att det råder ett motsatsförhållande mellan kontroll och kravställande - hjälp och stöd. Men en viktig utgångspunkt är - att kontrollera, förklara och att ställa krav i själva verket är att "hjälpa till". De företag som vill göra rätt kan ta

EXEMPEL 4

till sig, förändra och på så sätt få en verksamhet och varor som uppfyller lagstiftnings krav. Att ställa tydliga krav utesluter inte att stödja företagen i sitt lärande och i sin förändring.

Stöd och hjälp kan ges på olika sätt. Frågan är vad som gör mest nytta? Hjälp för stunden, eller stöd i ett längre perspektiv? En skiljelinje löper mellan att ge stöd direkt eller indirekt.

- Direkt stöd syftar främst till att styra och att överföra information. Det kan till exempel ske genom att man undervisar, ger råd i form av anvisningar, instruerar, informerar eller korrigerar. En mycket tydlig form av direkt stöd är att styra genom ordergivning.
- Indirekt stöd syftar istället till att hjälpa andra att förstå och bedöma sin situation, och hitta handlingsätt och göra sina val. Det förutsätter mera indirekta kommunikationssätt som främjar självhjälp, och mindre av direkt påverkan i form av anvisningar och instruktioner. Exempel på samtalsätt/metoder som ger indirekt stöd är vägledning, coaching och motiverande samtal.

Etiska riktlinjer för god sed i livsmedelskontrollen

Företag har ansvar för livsmedelssäkerhet och för att deras verksamheter och varor uppfyller bestämmelserna i lagstiftningen. Inspektören och myndigheterna visar företagen respekt genom att se dem och hantera dem utifrån det ansvar de har, inte nedvärdera dem till hjälpbehövande eller offer. Vägledning ska därför ges främst genom indirekt stöd. Då tydliggörs både rollerna och aktörens ansvar och det bidrar till motivation och egenförmåga.

Yrkesrollen inspektör ska präglas av professionell hållning. Det innebär att ständigt strävan efter att det är uppdragets syften och mål som styr yrkesutövandet, inte egna behov och känslor, som att vara omtyckt, få hjälpa till, vara behövd, få visa sig duktig och kompetent eller skaffa sig makt över människor. "Hjälp" som ges för att få sådana egna behov uppfyllda är inte god etik i yrkesrollen.

"Kontrollen ska vara förutsägbar..."

Kontrollen ska vara förutsägbar.

Här tas ett förhållningssätt med goda intentioner upp som gynnar uppdraget på rätt sätt.

Inspektörer och myndigheter ska vara öppna med sitt uppdrag offentlig livsmedelskontroll och vad det innebär. Hur kontroll utförs, vad som kan hända. Likaså med handlägningsrutiner och avgifter.

I enskilda kontroller ska inspektörer förklara syftet med kontrollen, till exempel hur kontrollen kommer att gå till, vad man kan hitta, vilka bedömningar som görs och vad som kommer hända med anledning av kontrollens resultat. Du som inspektör ska vara tydlig med vad myndigheten kräver av företaget och när det ska vara gjort. En tydlig kontrollprocess som tillämpas konsekvent är en förutsättning för förutsägbarhet.

Det finns inslag i lagstiftningen som visar på att lagstiftare tänker sig att offentlig kontroll inte kan vara hur förutsägbar som helst om den ska vara verkningsfull (ha effekt, göra nytta). Ett tydligt exempel på det är kravet på att kontroller främst ska utföras utan föranmälan. Det är en generell utgångspunkt i livsmedelslagstiftningen. Lagstiftaren ger "det oförutsägbara" betydelse, att företagen inte alltid ska veta när de och deras verksamheter och varor blir föremål för kontroll. Det faktum att kontroll och kontrollinsatser kan beläggas med sekretess (tillsynssekretess) visar på att kontrollen inte alltid kan vara helt transparent.

Att kontrollen är förutsägbar "på rätt sätt" påverkar troligen att företagen följer reglerna. Främst det företag som vill göra rätt. Det ska inte hindra inspektören och myndigheten att jobba mindre förutsägbart i de delar som föreskrivs, eller medges, i lagstiftningen. Exempel på situationer då mindre förutsägbarhet behövs är då kontrollen ska utreda fusk med livsmedel och bedrägliga förfaranden. Sådan kontroll motiverar oftast tillsynssekretess, oanmälda insatser och att företaget i övrigt inte informeras eller varskos.

EXEMPEL 5

Etisk vägledning för god kontrollsed

Yrkesrollen inspektör ska präglas av en professionell hållning. Det innebär att ständigt sträva efter att uppdragets syften och mål ska styra yrkesutövandet. I många fall är öppenhet och förutsägbarhet en framgångsfaktor. I andra fall är slutenhet, oförutsägbarhet och sekretess både motiverat och nödvändigt. Det ena är inte bättre än det andra. I yrkesrollen inspektör ingår att kunna verka anpassat efter hur olika aktörer tar ansvar och deras ambition att följa lagstiftningen.

LIVSMEDELSVERKET
Box 622
751 26 Uppsala
Telefon: 018-17 55 00
E-post: livsmedelsverket@slv.se
www.livsmedelsverket.se